

Gyógypedagógia-történeti szemelvények

Ideges gyermekek tanítása

Írta: DR. VÉRTES O. JÓZSEF
Pedagógia-Pszichológiai Könyvtár 1. sz.
Budapest, 1912. Stark.

Ideges gyermekek (5-11. oldal)

„... A gyógypedagógiai-pszichológiai m. kir. laboratórium dolgozott karöltve *Náray-Szabó Sándor dr.*-ral azon, hogy az Ideges gyermekek alsó és középfokú intézetét megalkothassa.

Hosszas megfontolások, iskolatervek, szervezeti szabályok mindig közelebb vitték az eszmét a valósághoz. Végre megszületett az új intézet.

Új intézet minden tekintetben.

Az Ideges Gyermekek Iskolájának legkiemelkedőbb vonása a szervezetben megnyilvánuló az a harmónia, mely orvos (szakorvos és házi orvos) és pedagógus között fennáll. Tudtommal ez az első pedagógiai intézet hazánkban, melyben a tanulók állandó orvosi és pedagógiai felügyelet alatt állanak.

Mindketten azon fáradoznak, hogy a gyermek testi és szellemi egészségét helyreállítsák. Különösen a szellemi higiéné tekintetében találkozik feladatuk. Csak az általános fiziológiai elvek szabatos alkalmazása mutathat fel a gyógypedagógiai kezelés terén eredményt. Az orvos az útmutató, ki megállapítja a bajt, felismeri az elváltozást, a folyamat lényegét. Az ő feladata, hogy erősítse a szervezetet s helyreállítsa a pusztuló egészséget. A pedagógus az orvos útmutatásainak végrehajtója; ő a tényleges javítómester, ki kedvező irányba tereli a gyermek szellemi fejlődését. Az orvos meghallgatása után s közös megbeszélésük eredményeképp állapítják meg egyénről-egyénnre, hogy miképp és hogyan nyújtsák az anyagot a gyermeknek a leggazdaságosabban. A pedagógus, ha szabad magam így kifejeznem, a gyermekben rejlő potenciális energiát aktivitássá, tevékeny munkássággá alakítja át.*

* *Vértés O. József dr.* Ideges gyermekek iskoláztatása. Felolvasás az Iskolaorvosok Egyesületében, 1910. január 27-én.

A minisztérium az idegesek iskolája számára külön tantervet dolgoztatott ki e sorok írójával.* Ezzel az intézettel lép át a gyógypedagógiai oktatás, minden hasonló külföldi törekvést megelőzve, a középiskola területére.

Vajon szükségünk volt-e erre a térfoglalásra?

A középiskolák ideges tanulóiról még nem készült statisztika. *Schmidt-Monnard* hozzávetőleges számítása szerint az alsó osztályokban 10 százalékgig, a felsőkben pedig még jobban emelkedik az ideges gyermekek száma. Tapasztalataink alapján állíthatjuk, hogy hazánkban az alsóbb osztályú ideges tanulók száma jóval meghaladja a 10 százalékot.

Amikor - csak így, pusztá szemmel való becslés után - ilyen nagy tömeg ideges és gyenge tanulót látunk a középiskolában, indokolt a róluk való gondoskodás. A németeknek jámbor óhaja a *Sonderklasse für Mittelschüler* - az idegesek iskolája, idestova két éves múlta tekinthet vissza.

A mi iskoláinkban az elméleti tanítás, amennyire csak lehet, a háttérbe szorul. Csak a legszükségesebb elméleti résszel ismertetjük meg a gyermeket. Nagy súlyt helyezünk a kézi ügyességi és ipari gyakorlatokra, a mezőgazdaságra, a kereskedelmi ismeretekre, egyszóval mindazokra a tárgyakra, melyeket a ma iskolája elhanyagol, jóllehet épp ezek az említett gyakorlatok kapcsolják szorosabban a gyermeket az élethez; épp ezek a foglalkozási órák üdítik föl testét-lelkét és ölik ki belőle az idegességet, mely ma, fájdalom, annyi gyermekünket gyötri.

Az új iskolába kevesen járnak. Éppen csak annyian, hogy a modern pedagógia minden követelményének megfelelhessünk. A tanítás egyéni a szó igaz értelmében, mert egy-egy tanár nem foglalkozik tíz gyermeknél többel. A tanítási órák negyvenöt percesek; az életrendet pedig az orvos a pedagógussal együtt állapítja meg úgy, hogy a tanuló egészségének, szellemének javára válják (fürdő, gyógytorna stb.).

Ki vehető fel ebbe az új intézetbe?

Minden olyan 7-15 éves tanuló, ki a nyilvános elemi és középfokú iskolában** idegessége miatt nem haladhatott hasonló korú társaival. Ide tartoznak a diszharmoniósan, az egyenetlenül fejlett gyermekek, s azok, akik kényszerképzetekkel és gondolatokkal vannak megterhelve. Különösen ezekre az egyenetlenül fejlett gyermekekre fordítunk nagy gondot, kiket tanítói eddig nem igen figyeltek meg, nem értettek meg. Szellemi tulajdonságaik bizonyos irányban teljesen kifejlődtek,

* A tantervkészítő bizottság tagjai *Náray-Szabó Sándor dr.* államtitkár elnöklete alatt *Berkes János igazgató, Ranschburg Pál dr.* egyet. m. tanár és *Vértes O. József dr.* középiskolai tanügyi vezető voltak.

** Az intézet középfokú iskolájában eddig csak a polgári, gimnáziumi és reáliskolai tananyagot tanítottuk, de az 1911-12. tanévtől kezdve - mivel intézetünk épp az étellel való kapcsolatot keresi - a felső kereskedelmi iskolai tantárgyakat is tanítjuk.

míg más téren alig képesek valamelyes haladást felmutatni. A normális iskolák tanítói sok olyan gyermekről tudnak, kik pl. a nyelvekben kiválóak, de a reáliákban egyáltalán nem tudnak előrehaladni. Ezek a gyermekek, ha érettebbek lesznek, maguk is tisztában vannak ezzel a diszharmóniás fejlettséggel. Egy ilyen jellemző eset történt néhány évvel ezelőtt, egy vidéki gimnázium érettségi vizsgálatán. A jelölt, ki az összes tárgyból jelesen felelt meg, a mennyiségtanhoz érve, kereken kijelentette, hogy ő mind a nyolc éven át a mennyiségtanból csak tanárjának kegyelméből csúszott át egyik osztályból a másikba. S most, az érettségi izgalmai közepette, teljesen képtelen arra, hogy egy mondatot is helyesen ki tudjon mondani. Igen izgatott hangon, élénk taglejtésekkel beszél s kéri a vizsgáló-bizottságot, hogy buktassák el. Bármennyire is kérlelik a fiút, hogy próbálkozzék csak meg a felelettel, hátha sikerül, az abiturient nem hajlandó felelni, s természetesen elbukik.

Ez az eset, mely feltűnően jellemzi a diszharmóniás fejlődésű ifjút, egyúttal az ilyen ideges tanulót is tipikusan mutatja be.

A másik csoportba a kényszerképzetekkel és gondolatokkal terheltek tartoznak. A gyógypedagógiai nevelés ezekre a betegekre - az intézet másfél évi működése alapján immár tapasztalatokra is hivatkozhatunk - végtelenül jótékonyan hatott. Egyik növendékünket igen súlyos kényszerképzetek kínozták: míg a másik a kényszer kínzó parancsai szerint cselekedett. S ma mindketten jól vannak, idegességük minimális, de még nem annyira gyógyult, hogy rendes környezetükbe már visszatérhetnének.

Az ideges gyermekek csoportjában találunk aztán átmeneti formákat a gyenge-tehetségűséghez. Ezek a gyermekek kinnal-bajjal átcsúsznak egyik osztályból a másikba, feljutnak a középiskolába is, de nem annyira gyengék, hogy kiegészítő iskolába valók volnának, melynek működése eddig különben is csak az elemi iskolai oktatásra terjed ki. Gyenge képességük, mint azt *Náray-Szabó Sándor* a „Zeitschrift für Kinderforschung”-ban írja,* különben is csak a középiskolában lesz nyilvánvalóvá. A tulajdonképpeni gyengeelméjük már az elemi iskolai fokon megfeneklenek, s a középiskolába csak azok a gyenge-tehetségűek kerülhetnek, akiknek vagy emlékezetük jó, vagy egyes tárgyakban való előmenetelük megfelelő. A tömegtanítás keretében azonban helyet nem foglalhatnak s egy-két év múlva ők is az iskola falain kívül állanak.

A gyenge-tehetségűeknek ezek a könnyű esetei. Az ún. gyenge tanulók tartoznak ebbe a kategóriába, kikkel igen gyakran találkozunk a középiskola padjaiban.

A középiskolai tanulók bennünket érdeklő szellemi betegségei között előfordul a pszichopáthiai csökkentértékűség, súlyos neuraszthenia és hisztéria is.**

Jól jegyezzük meg, ezek a tanulók nem gyenge-tehetségű gyermekek, ellenke-

* 1910. évfolyam márciusi füzeté.

** Enzyklopädisches Handbuch der Heilpädagogik von Dannemann, Schober und Schulze. Halle, 1909. C. Marhold.

zöleg, minden intelligencia-fokozatot megtalálunk köztük, sőt nemegyszer fényes tehetségekkel is van dolgunk.

A mi iskolánkban két gimnazista magyar irodalmi és történelmi tudásával, pompás fogalmazásával, egyes dolgokban éles kritikájával messze felülmúlja a normális középiskolák kitűnő diákjait.

S ők a normális középiskolában nem boldogultak. Munkabírásuk időnkint felmondja a szolgálatot, képzeletük, gondolatviláguk csapongó, figyelmük néha semmiféle módon sem köthető le, s épp szellemi tulajdonságaik sajátossága miatt nem tudtak a normális középiskola keretébe beilleszkedni. Itt jól vannak. Egyikük tavaly jelesen vizsgázott le a gimnázium II. osztályából, épp abban az intézetben, melyből idegessége miatt ki kellett venni.

A későn fejtettek kategóriájáról sem szabad elfelejtkeznünk. A szellemi fejlődés késői megjelenését látjuk *Humboldt S.*, *Darwin* és *Pestalozzi* életében.

Ezekben a kategóriákban besorozható tanulók iskolánk növendékei.

Súlyosabb epilepsziás rohamokban vagy gyöngelméjűségben szenvedőket, ösztönszerű kártevésre, erőszakosságra vagy szokásra hajló gyermekeket az intézet nem vesz föl.

II.

Gyógypedagógiai elveink (11-14. oldal)

Az intézet a gondjaira bízott gyermekekből a gyakorlati életben helytállni tudó, egészséges embereket akar nevelni. Ezért célunk, hogy a középfokú iskola a polgári-, kereskedelmi-iskola, a gimnázium vagy reáliskola tanítási menetéhez alkalmazkodjék.

Az ideges gyermekek állami iskolája internátussal kapcsolatos intézet, de lehet a gyermek bejáró is.

Az osztályokat az új intézetben, mind az elemi, mind a középiskolai fokon nem választottuk el oly élesen egymástól, mint a rendes iskolákban. A tanuló, ha a tárgyak többségéből megfelelő haladást tanúsít, az év végével átléphet a következő fokozatba. Azokból a tárgyakból, amelyekből a gyermek idegességénél, vagy különös alkatánál fogva gyöngébb, addig, ameddig szükségesnek mutatkozik, az alsóbb fokozatok megfelelő tanítási óráin vesz részt. Ebben az intézetben tehát az osztály fogalma módosul már némileg. Itt csak annyit jelent, hogy azok a gyermekek kerülnek egy csoportba, kiknek szellemi fejlettségük körülbelül egy fokon van.

Fontos és megbecsülni való elv, mely az osztályismétlés helyett a tantárgyismétlést mondja ki. Épp ezért intézetünk órarendjét úgy készítjük el, hogy valamennyi csoportban az azonos tárgyakat a nap ugyanazon óráiban tanítjuk. Ennek az újításnak az értékét minden pedagógus meg fogja becsülni. Az ismétlőkről tudjuk, hogy épp azokban a tárgyakban tanúsítanak legkisebb haladást, melyekből elbuktak. Már valamicskét tudnak, épp ezért unatkoznak is s emiatt az egy tárgyért egész évüket tönkreteszi az iskola.

A gazdasági és ipari gyakorlatokban való részvételt az egyéni rátermettség

szabja meg. Eszerint osztjuk be a tanulókat ebbe vagy abba a csoportba, függetlenül az egyéb tárgyakban mutatkozó haladástól. Kiváló fontosságot tulajdonítunk a gyakorlati képzésnek. A tanult ismereteket mindig úgy csoportosítjuk, amint azok a természetben, gyakorlati alkalmaztatásukban szerepelnek. Az iskolai tanítás a tanuló cselekvőképességét fejleszti ki s ez ismeretek megszerzését sohasem tekinti öncélnak, hanem a logikus cselekedetek vezetőjének, irányítójának.

Osztályozást nem ismer az új intézet. A tanulókat általában megkíméljük mindazoktól az izgalmaktól, melyeket a ma iskolája még nem tudott pedagógiájából teljesen kiküszöbölni.

Az év végén csak azok a tanulók tartoznak nyilvános vizsgálatot tenni, kiknek szülei ezt kívánják. Az intézet nem tart nyilvános vizsgálatokat, hanem növendékeit más állami vagy községi iskolában vizsgáztatja.

Az ideges gyermekek elemi iskolájának 4 fokozata (osztálya) van.

Az elemi iskola, melyben a gyermek tanítása csak hét éves korában kezdődik, a nyilvános intézetek elemi iskolájának felel meg. A heti 31-32 órából 14 jut az ún. foglalkozási órákra, míg a tényleges tanórákra 17-18. ...

A tényleges tanórák és a foglalkozási órák együttvéve felülmúlják ugyan a normális iskolák óraszámát, de sohasem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy internátusi iskolával van dolgunk, melynek napirendjébe épp ezek a foglalkozási órák, üdítő, szórakoztató voltokkal pompásan illeszkednek bele.

Az 1909-10. tanév volt az első esztendeje ennek az új intézetnek.

Az új otthon a hozzáfűzött várakozásnak megfelelt. Az egyszerű, a falusihoz hasonló viszonyok gyermekeinknek nagy mozgási szabadságot, kényelmet biztosítottak. A tiszta, hegyi levegő megedzette, felfrissítette őket.

A kellemes vidék, a nyugalom jótékonyan hatott idegzetükre, s elősegítette gyógyulásukat, szellemi haladásukat.

Munkánkban kerülni akartunk minden egyoldalúságot. A testi nevelést épp oly fontosnak tartottuk, mint a szellemi. A szabadban való játék, kirándulások, futás, football, úszás, svéd torna, kerti foglalkozás, műhelygyakorlatok egyenrangúak voltak a magyar, történelem, számtan stb. iskolai tantárgyakkal. A kötelesség teljesítését sohasem tekintettük játéknak s a gyermekeknek a munkát mindig komolyan kellett vennie. A szellemi munkával úgy bánunk, hogy a gyermek örömét lelje benne. Kutató ösztönét serkentjük, megfigyelő képességét élesítjük, gondolkodási módját logikus irányba tereljük.

Vallási és hazafias érzelmeit, szociális érzékét felébresztjük s célunkul egészséges, rendszerető és kötelességtudó ifjak nevelését tűztük ki.

A gyermekekben rejlő erőket harmonikusan akarjuk kialakítani, mindig szem előtt tartva az ember testi, értelmi és erkölcsi tulajdonait. A tanítást nem a klasszikus szempont vezeti, hanem egyrészt az a törekvés, hogy a gyermek a dolgok lényegével megismerkedjék, másrészt pedig, hogy ismereteit a gyakorlati étellel, a munkával szorosan összekapcsolja.

Ezt a gondolatot csak a munkára való neveléssel, a testi neveléssel valósíthatjuk meg. A műhelygyakorlatokat és a kerti foglalkozást hozzáértő pedagógusok vezetik.

III.

Tanítási módszerünk (16-19. oldal) (22-24. oldal)

Vajon ezzel a testi neveléssel lépést tudott-e tartani a szellemi nevelés? A napi 4-5 órai testi munka miatt nem vallott-e kárt a szellemi foglalkozás? Meg kell jegyeznünk, hogy ebbe a 4-5 órai munkába már beleszámítottuk a reggeli és esti fél-fél órás tornagyakorlatot, játékot is. S a testi munkához csak akkor látunk, mikor a szellemiek java részén már túl vagyunk.

Óra- és napirendünk előnye, hogy a délelőtt a szellemi, a délután nagyobb része a testi munkáé.

Intézetünk tanítási módja szigorúan lélektani alapokon épül föl. Növendékeink figyelmét, fáradságát mindig szem előtt tartjuk a lehetőleg a gyakorlatiból, a szemléletből indulunk ki. A tanuló maga is tevékeny részt vesz a tanítás munkájában s ez az alkotó, teremtő munka az, mi lelket, hangulatot ad egy-egy órának.

Az intézet *Tanterv*-ében és *Szervezeti Szabályzat*-ában a tantárgyakra kimondott központosító elvet is sikeresen vittük keresztül. A nyelv-történet és természet-tudomány-mathematikai csoportosítás igen jól vált be. Nem vonakodtunk attól sem, hogy egyes tárgyakat egybeolvassunk a rokonszakokkal. Minden órának bizonyos kerek egységet adtunk. Az egyes tárgyak így nem állanak egyedül, mint pl. a földrajz és ásványtan stb., hanem megtalálják kapcsolatukat az étellel, a természettel. Ennek az elvnek keresztülvitele ideges gyermekeknél szinte megbecsülhetetlen. Az egyes tárgyakat minden oldalról több és több képzetársítással támogatjuk és így tesszük maradandóvá az újat.

Vajon miképpen tanítanak ebben az iskolában?

Módszerünkre legyen szabad néhány szóval kitérnem.

Először is tisztában kell lennünk a gyermek képzetkincsével. Meg kell tudnunk, hogy mit ismer a tanuló legközelebbi környezetéből s helyesen ismeri-e? A képzet- és szókincset formálisan leltározzuk (*Ranschburg dr.* módszerével s íveivel) s a nyert eredményeket átvizsgálva fogunk csak bele a tanításba.

A szemléltetés, a gyermek aktív munkája lép itt előtérbe. Valahányszor szükség van a szemléltető oktatásnak távolabb eső helyek ismeretére (falu, szántó-föld), az iskola kirándul azokra a vidékekre. A kirándulások alkalmával a gyermekeket kikérdezzük, beszélgetjük, mert az iskola termein kívül sokkal közvetlenebbek, s beszédjük is színesebb, elevenebb.

A látott tárgyak tulajdonságait, a gyermekekre gyakorolt hatásukat elmondatjuk. Eleinte nagyobb szabadságot engedünk, hogy folytonos hibaigazításunk miatt félénkbeszédűvé ne váljék a gyermek.

A gyermek nyelvét radikális módon sohasem szorítjuk háttérbe. A gyermek nyelvi fejlődése, mint azt az újabb pedagógiai-pszichológiai kutatások igazolják, korántsem záródik le a hatodik évvel. A gyermekeket a köznapi nyelvvel, a

magyaros, eredeti, tősgyökeres kifejezésekkel ismertetjük meg. S különösen arra ügyelünk, hogy a gyermek helyesen válassza meg szavait és kifejezéseit.

A nyelvtani kategóriákat, amennyire csak lehet, mellőzzük. Ezek elvont, spekulatív dolgok s nem szolgálhatnak a szemlélet alapjául.

A nyelvnek analitikus módon való tanítása, a beszédnek nyelvtani kategóriákba való szétszedetése a gyermeki elmének fáradságos munka. Ezt szem előtt tartjuk a helyesírás tanításakor is.

Tudvalevő *Lay* kísérletei alapján, hogy a gyermekek nagy része leírással sajátítja el leggyorsabban a helyesírást. Célszerű, ha ennek alapjait már ezen a fokon rakjuk le. Az akusztiko-motorikus íratás is alkalmas erre a célra (*Lobsien*). A gyermekeknek látási és hallási típusokra való osztályozása szerint tanítjuk a helyesírást másolás vagy hallás útján.

A nyelvi kategóriák az elvonás területére vezetik át a tanulót. Épp ezért csak a negyedik elemi osztályban kezdjük a mondatrészek tanítását. Az idegesebb növénydek számára még az aránylag több szemlélettel rendelkező számolás is nehéz feladat. Másrészt azonban éppen ennélfogva alkalmasak az absztrakció nélkülözhetetlen elmeműveletének a gyakorlására.

Az olvasmányok rövid, egyszerű, a nép nyelvén megírt mesék. Ezek a fővárosi gyermek nyelvet magyarosabbá alakítják át, a vidéki gyermekét pedig épségben tartják.

A népmeséket elmondatjuk s alaposan meggyőződünk arról, vajon teljesen megértette-e a gyermek az olvasmányt.

Az ilyen eljárás fejleszti a gyermek értelmét, előadó ügyességét és nyelvi készségét.*

Az alsóbb fokon teljesen szabadon választott mondatokat iratunk a gyermekekkel, hogy a stilizálásban való önállóságra szoktassuk őket.

Később pedig a szabad tárgyválasztásra térünk át vagy olyan témákat adunk a gyermekeknek, melyek érdeklik, közletről érintik...

A nyelvtanon kívül a másik absztrakt tárgy a számtan, mellyel a legtöbb bajuk van a gyermekeknek.

A számképzetek a legnehezebben, a leglassabban fejlődnek ki a gyermeki elmében. A szám elvontsága a legfőbb oka ennek a kései fejlődésnek. Ezeket az elvont számfogalmakat a szemléltető és a számoló módszer kombinálásával sajátítatjuk el a legbiztosabban.

Alkalmas csoportosítással (pontok, vonalak, pálcikák) a számképek szemléltethetőségét igen könnyen növelhetjük. Csak arra kell ügyelnünk, hogy a szemléleti tárgyak (pontok, vonalak stb.) alkalmas módon legyenek csoportosíthatók, osztályozhatók, mozgathatók (szétszedhetőek).

* *Tanterv és Utasítás* az ideges és gyengébb szervezetű gyermekek elemi és középfokú állami iskolája részére. Kiadta a vallás- és közoktatásügy m. kir. miniszter 1909. évi 2348. számú rendeletével.

A 6-9 éves gyermek szemléletes, konkrét, egyéni képzetekkel operál s nem elvont fogalmakkal. A számképzetek sem kivételek ez alól.

A szemléltető módszerrel a négy alpműveletre is megtaníthatjuk a gyermeket...

IV.

Az ideges gyermekek középfokú iskolája (24-27. oldal)

Az ideges gyermekek középfokú iskolájának 4, illetve 8 fokozata van.*

A középiskola az első 4 fokon a polgári iskolának vagy adott esetben a gimnáziumnak, reálnak, fakultative a további 4 fokon a gimnáziumnak, illetve reál- vagy kereskedelmi iskola felsőbb osztályainak (V-VIII.) felel meg.

A középfokon a tényleges tanórák számát a minimumra redukáltuk (heti 16-21). A foglalkozási órák száma - mindig arra kell gondolnunk, hogy internátusi iskoláról van szó - pedig heti 19-23 közt váltakozik.

A rendes középiskolai tanulók számára előírt anyagot az intézet növendékei négy tanfolyamban végzik el.

A módszeres eljárások e középfokú iskolában is ugyanazon az elven alapulnak, mint az elemi fokozaton és épp ezért nem bocsájtkozunk itt újabb ismertetésekre. Csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy ez az *első latin nélküli* középiskola hazánkban ...

Iskolánk harmadik tagozata a *továbbképző* tanfolyam, mely két részre oszlik. E tanfolyamon csak azok vesznek részt, kik

a) az intézetben a polgári iskolai vizsgálatot kiváló eredménnyel tették le s a tanári kar véleménye alapján tanulmányaikat folytathatják,

b) akik a nyilvános gimnáziumban, reáliskolában, vagy kereskedelmiben idegességük vagy egyéb lelki abnormalitásuk miatt nem voltak megtarthatók.

A továbbképző tanfolyam tanterve azonos a gimnáziuméval, illetve a reál- vagy kereskedelmi iskoláéval. Azonos, mert a növendékeknek ezekben a nyilvános intézetekben kell levizsgáznunk.

* *Hermann Lietz*: Deutsche Land-Erziehungsheime. Leipzig, 1908. R. Voigtländer.